

"Talajvízdomborzat modellezés klímamodellezési adatok felhasználásával"

Tóth György

Kovács Attila, Szócs Teodóra, Kerékgyártó Tamás és Kun Éva

Magyar Földtani és Geofizikai Intézet

Hatásvizsgálói konzultációs workshop

2015. június 22.

Országos Meteorológiai Szolgálat,

1024 Budapest, Kitaibel Pál utca 1., földszinti díszterem

Az előadás vázlata:

- 1.) Talajvíz-domborzat modellezés a NATÉR Projekt keretében; a NATÉR célkitűzései
- 2.) A feladat
  - A feladat általános megfogalmazása*
  - Az itt használt talajvíz fogalma*
  - A regionális talajvíz-domborzati szimuláció feladata*
- 3.) A talajvíz-domborzat modellezése
  - A modell koncepciója*
  - A modell építése*
- 4.) A modell első futtatásai és eredményei

Talajvízdomborzat modellezés a NATÉR Projekt keretében. A NATÉR célkitűzései:

- **Térinformatikai rendszer és metaadatbázis létrehozása** – Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodással kapcsolatos döntéseket támogatni egy többcélú, felhasználóbarát térinformatikai rendszer létrehozásával és működtetésével
- **Módszertani fejlesztés** – Az éghajlatváltozás területi hatásainak elemzését, és az ehhez kapcsolódó adaptációs módszereket szolgáló adatgyűjtés, feldolgozás, klímamodellezés, elemzés és sérülékenységvizsgálat módszertanát továbbfejlesztteni, a Nemzeti Téradat Infrastruktúrába illeszkedően
- **NATÉR portál kialakítása** – Internet alapú, klímapolitikai információs csomópont kialakítása. A portál segítségével minden érdeklődő megbízható, objektív információkhoz juthat az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást érintő és azt befolyásoló szakpolitikai területekről

A feladat

A feladat általános megfogalmazása (első rész)

- 1.) a várható klíma-szcenáriók, és az azokkal együtt járó, vagy azoktól függetlenül várható emberi beavatkozások mellett **az így kialakuló felszín alatti vízviszonyok meghatározása;**
- 2.) a felszín alatti vízviszonyok előrejelzése egyúttal alapul szolgál **az ezektől függő további folyamatoknak:**
  - a felszín alatti vizektől függő ökoszisztémákkal kapcsolatos átalakulások, estenként kiszáradások, források eltűnése, megváltozása, megjelenése,
  - a természetes vagy termesztett biomassza alakulása,
  - a talajvízminőség és a kapcsolódó talaj megváltozása,
  - a megváltozott talajvíz-áramlások és szennyeződésterjedések alakulása, ...
- 3.) a fenti feladatokhoz összegyűjtött, előállított alapinformációk, táblázatos, vagy térinformatikai adatbázisok a **különböző értékelő-csoportok számára azonosak, vagy legalábbis egymással harmóniában** legyenek.

A feladat

A feladat általános megfogalmazása (második rész)

4.) Mindezen feladatrészek **legalkalmasabb megvalósítási formája** olyan **beszivárgási-utánpótlódási, megcsapolási és áramlási alapmodellek készítése**, melyek egyrészt szimulálják a jelenlegi és múltbeli klimatikus viszonyok hatását a talajvíz rendszerre, majd ennek **megfelelő kalibrációját követően előrejelzést adnak** különböző jövőképekre.

5.) A NATÉR felszín alatti vizekre vonatkozó szimulációs munkái **két fő csoportja**:

5.1.) **a telítetlen, 3 fázisú zónára** vonatkozó, a beszivárgási, tározódási, felszíni lefolyási és párolgás-párologtatási (evapotranszspirációs) folyamatokat időben nagyobb részletességgel vizsgáló, **döntően 1D tranziens rendszer**,

5.2.) **a telített zónában** az előbbieik hatására kialakuló viszonyokat vizsgáló alapvetően **regionális permanens 2-3D viszonyokat** vizsgál.

Itt kell megjegyezni, hogy a feladat természetéből fakadóan e modellezések **széles időbeli és térbeli skálákat** fognak át. .

Az itt használt talajvíz fogalma

Talajvízként fogalmazzuk meg a horizontálisan **folytonosan összefüggő kétfázisú rendszer legfelső részét**, melyekre a klimatikus viszonyok, a felszíni vizek és a felszín állapota közvetlenül hatással van.

Az elemzésünk tehát egyaránt vonatkozik, a **porózus, intergranuláris, a repedezett, a kettős porozitású és a karsztosodott hidrogeológiai egységekre**. Az angolszász irodalom is összefoglalóan nevezi e rendszereket: "phreatic zone", vagy "groundwater table aquifer" néven.

A regionális talajvíz-domborzati szimuláció feladata

A talajvízdomborzat a beszivárgások és megcsapolások, és a kettő között lévő geológiai egységek geometriai és hidrogeológiai viszonyainak hatására alakul ki.

A numerikus szimulációnak az a feladata, hogy a klimatikus hatók, a felszín térbeli helyzete, a felszín-borítottság és a felszínhez közeli földtani-talajtani, és hidrogeológiai egységek alapján számítsa a talajvízszint helyzetét regionális léptékben.

A számítások eredményeként előálló talajvízszinteknek közelíteniük kell a talajvíz felszínre bukkanásainak elevációs értékeit, illetve a sekély kutakban mért vízszintek tengerszinthez viszonyított magassági adatait, vagy az azok alapján szerkesztett vízszint-magassági szintvonalak (hidroizohipszák) térképi megjelenítéseit.

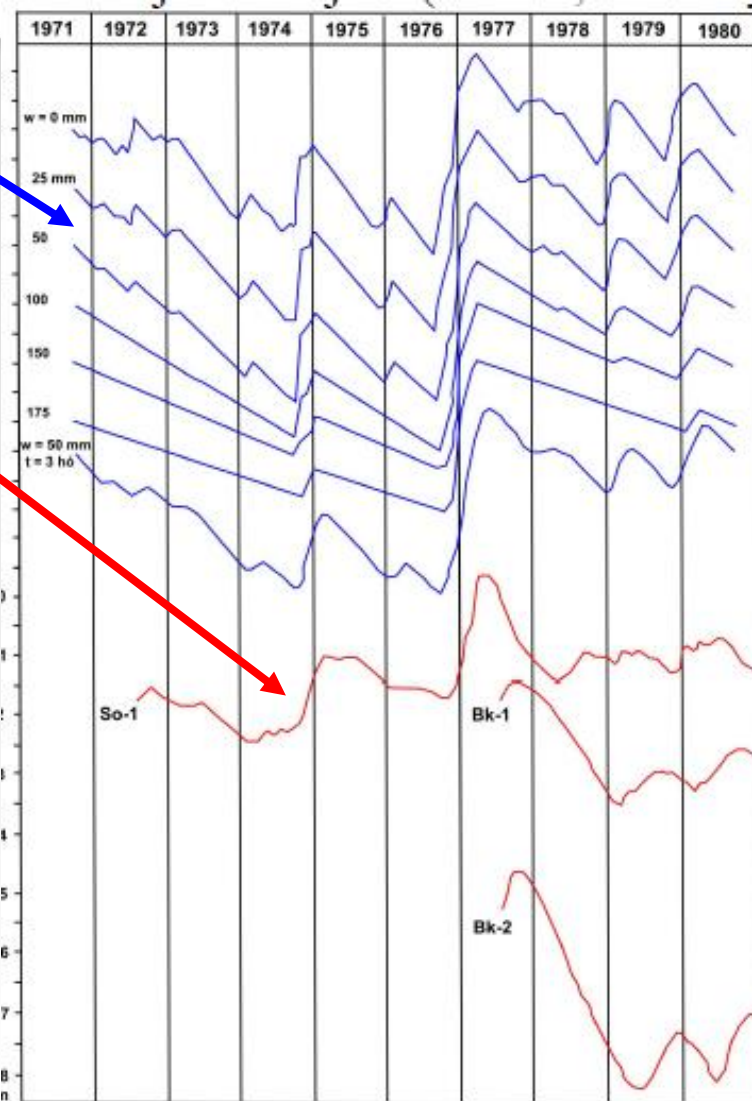
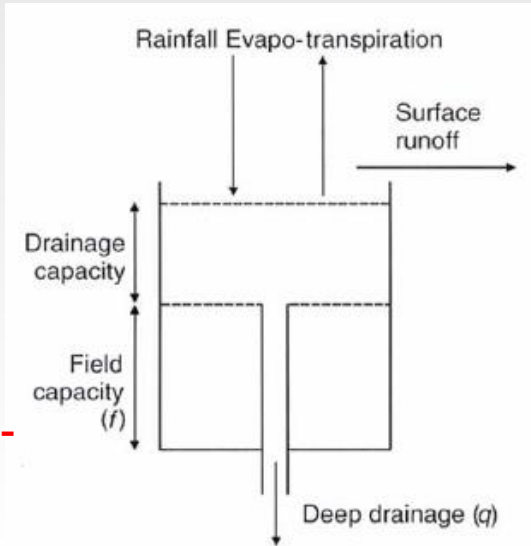
Néhány előzmény, tanulságokkal

1.) Háromfázisú modellezés, bucket model, havi csapadék és párolgás

A talaj nedvességtároló képessége figyelembevételével szimulált talajvízszintek (felül), valamint a dombháti, (utánpótlódási) helyzetű solymári és berkenyei tanulmányi talajvíz-megfigyelő kutak mért vízszint-idősorai. A szimuláció havi csapadékösszegek és evapotranszspirációs veszteségek alapján készült, a „Bucket” modell használatával. (Tóth Gy, 1986)

„Bucket” modell használata

Függően a talaj fizikai tulajdonságaitól akár ellentétes beszivárgás-változások is lehetnek

Néhány előzmény, tanulságokkal

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

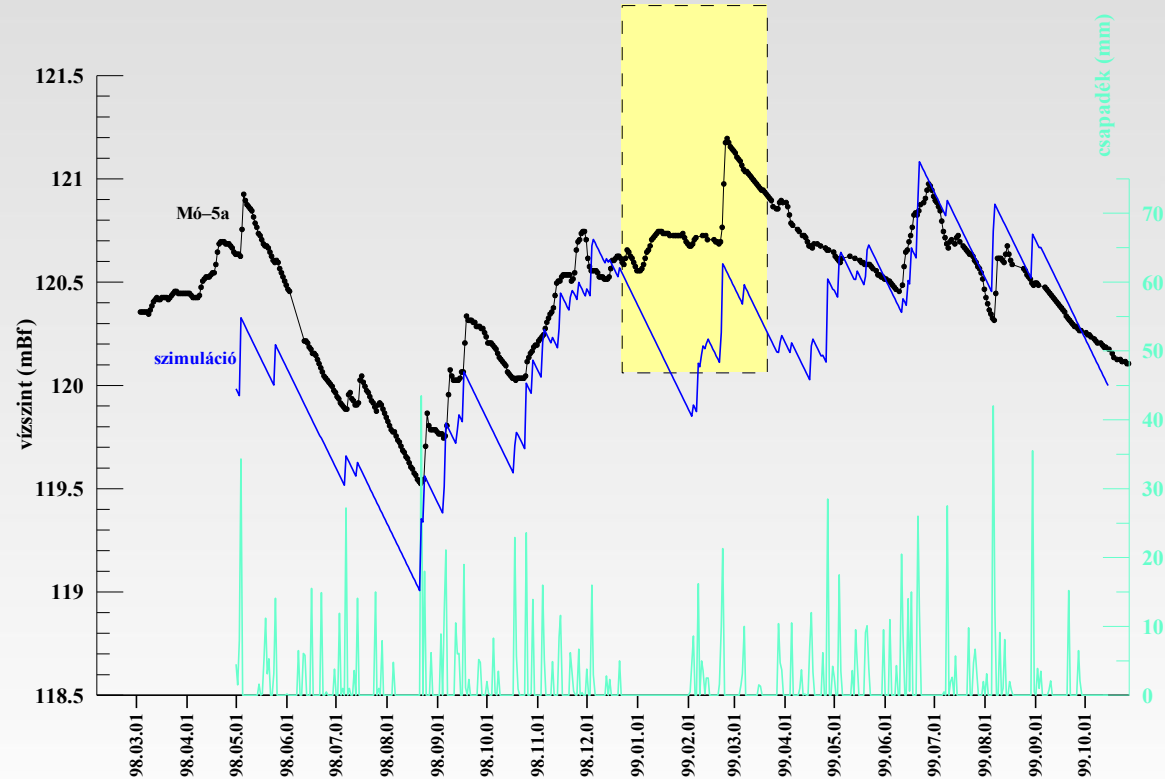
1.) Háromfázisú modellezés, napi csapadék és párolgás alapján, talajvízszint idősor szimulációja

A Geresdi dombvidék területén jó a közelítés, de a hó-felhalmozódást és olvadást is figyelembe kellene venni

Tanulság: szükséges részletesebb és teljesebb napi felbontású adatok figyelembe vétele

Ilyen modell kód a HELP

De számos más hasonló is létezik

A HELP modell egyaránt számítja a felszíni lefolyást, beszivárgást, párolgást, nedvesség-tározódást. Kalibrációjához hozam- és vízszint-idősorok szükségesek, durva hangoláshoz sokéves átlagok is elegendőek

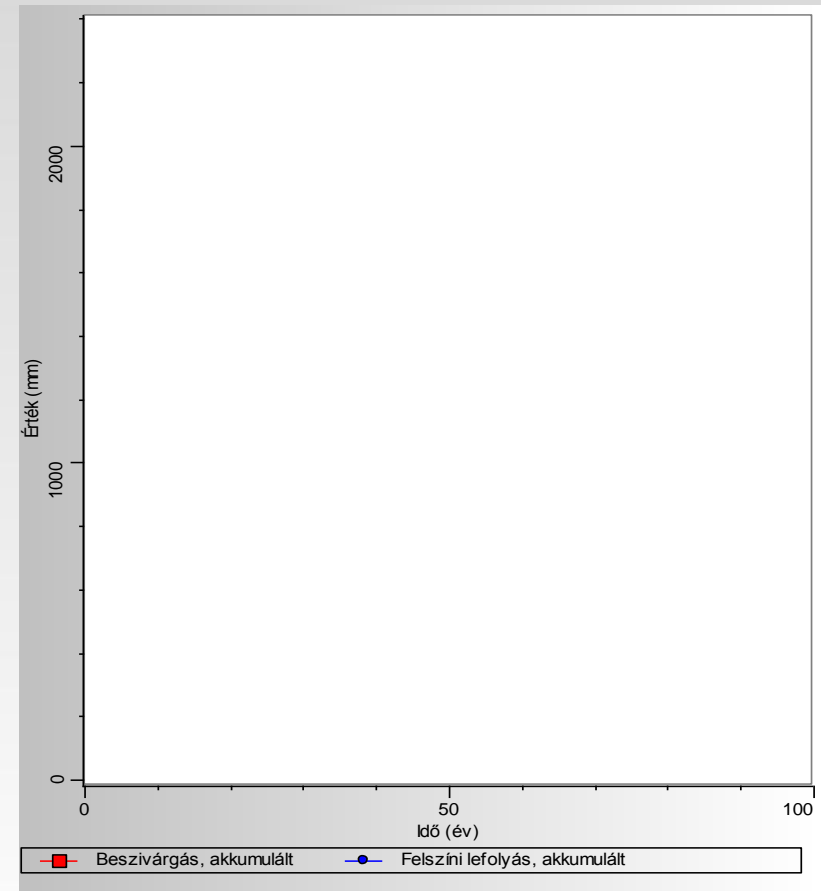

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

A Geresdi dombvidék komplex felszíni-felszín alatti monitoring-rendszere,

Vízhozam-mérő műtárgyak, télen és nyáron

Geresdi dombvidék, beszivárgás és felszíni lefolyás szimuláció, 2*50 év, HELP modell,

Eltérő klíma-zónák hatásának vizsgálata (sokéves átlagok összehasonlítása)

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

Az első, klimatikus előrejelzések, előjátéka.

A WGEN használatával, más klímazónák hatásait lehet megbecsülni

Sokévi átlagos értékek és (szórások) 98 év időtartamra, Bátaapáti MÁFI Meteorológiai állomás adataival korrigált értékekkel

	<i>mm</i>	<i>szórás</i>	<i>%</i>
Csapadékösszeg	632,13	(125,13)	100,00
Felszíni lefolyás	24,34	(25,08)	3,85
Evapotranszpiráció	582,7	(87,76)	92,18
Beszivárgás	24,41	(32,04)	3,86

Sokévi átlagos értékek és (szórások) 98 év időtartamra, Kékes meteorológiai állomás adataival

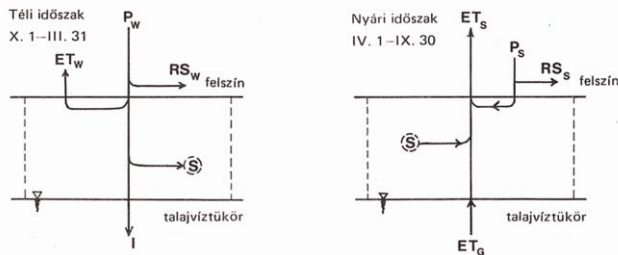
	<i>mm</i>	<i>szórás</i>	<i>%</i>
Csapadékösszeg	788,18	(104,59)	100,00
Felszíni lefolyás	104,90	(45,9)	13,31
Evapotranszpiráció	608,16	(41,01)	77,16
Beszivárgás	75,52	(52,22)	9,58

Sokévi átlagos értékek és (szórások) 98 év időtartamra, Baja meteorológiai állomás adataival

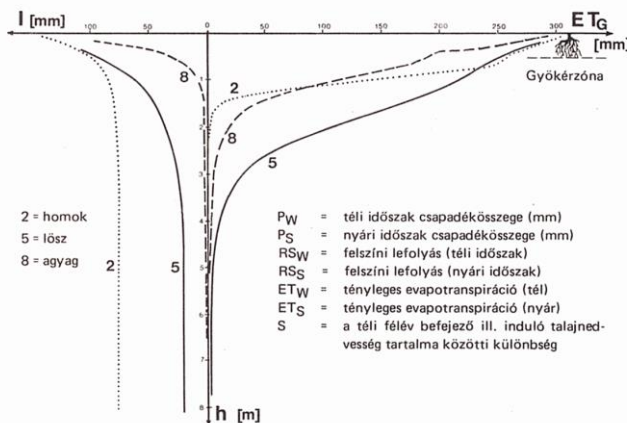
	<i>mm</i>	<i>szórás</i>	<i>%</i>
Csapadékösszeg	546,66	(78,33)	100,00
Felszíni lefolyás	15,69	(12,14)	2,87
Evapotranszpiráció	520,49	(69,21)	95,21
Beszivárgás	10,65	(22,47)	1,95

Az első hazai országos összekapcsolt beszivárgási, talajvíz-párolgási modellezés (Tóth Gy. 1985)

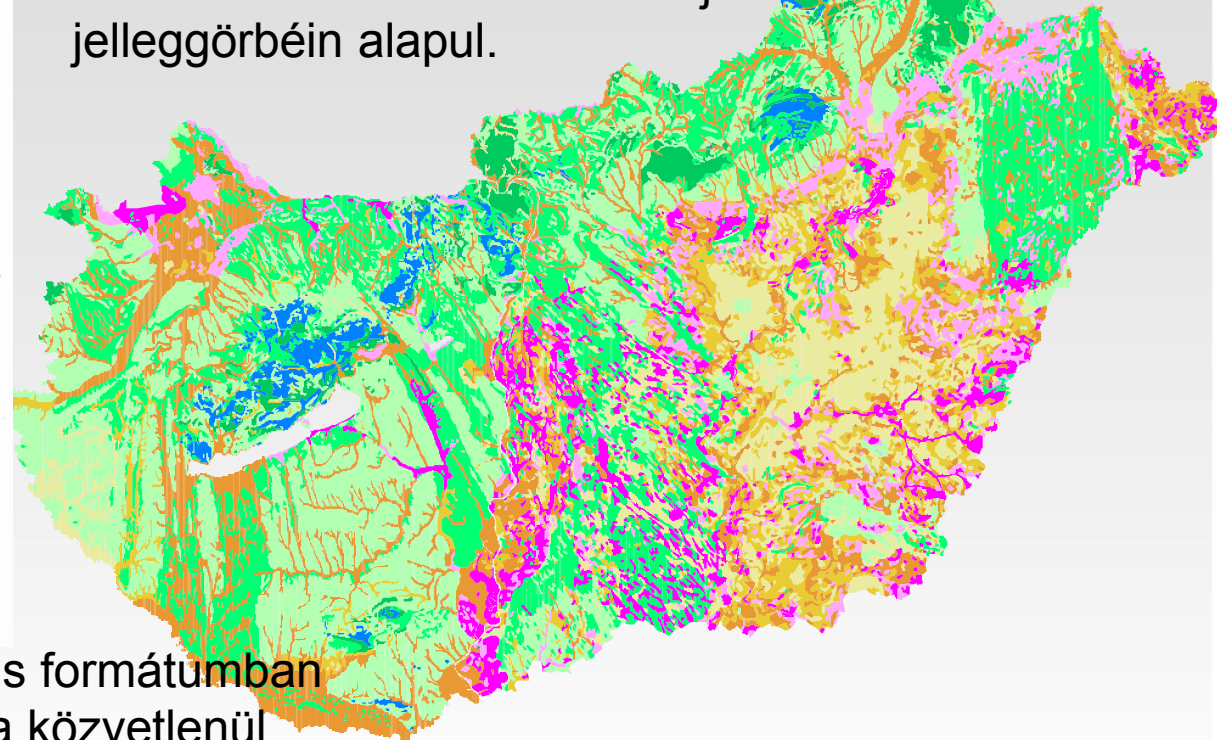
A talajvízháztartás modellje (sokévi átlag)

Beszivárgási és talajvízpárolgási jelleggörbék 3 főbb talajtípusra

A talajvízforgalmi térkép a hegy-és dombvidékek vízfolyásainak alaphozammérésein és a síkvidékek talajvízháztartási jelleggörbéin alapul.

Hiányossága, hogy nem digitális formátumban készült, scenáriók vizsgálatára közvetlenül nem alkalmas. Erőssége a talajvízpárolgás becslése fél-empírikus alapon

A NATÉR projektben készített országos talajvíz-domborzat modell módszertana

1. Klímazónák lehatárolása (Thorntwaite)
2. Beszivárgási zónák előállítása (geológia, területhasználat, lejtőszög)
3. Beszivárgás meghatározása hidrológiai modellekkel (HELP)
4. Talajvízszint-eloszlás meghatározása numerikus modellekkel (MODFLOW)

Alkalmazott adatok

- CARPATCLIM MO+ (258 klíma és 727 csapadékmérő adataiból interpolálva, 10x10 km gridre) (Klímazónák definiálásához és beszivárgás számításhoz)
- ALADIN (globális klímamodell 10 km-es felbontású adaptációja, jövőbeni klímaviszonyok jellemzésére)
- Felszíni földtan (Beszivárgási zónák definiálásához, paraméter zónák definiálásához)
- Fedetlen földtan (A talajvíztartók hidraulikai paramétereinek megadásához)
- Fúrt kutak adatbázisa (A talajvíztartók hidraulikai paramétereinek megadásához)
- Területhasználat (CORINE) (Beszivárgási zónák definiálásához)
- DEM 50 (Beszivárgási zónák definiálásához, peremfeltételek definiálásához, kalibrációkhoz)
- Talajvíz megfigyelő hálózat idősorai (kalibrációs adatok)
- Forráskataszter, állandó felszíni vízfolyások térbeli helyzete (Kalibrációs adatok)

CARPATCLIM adatbázis

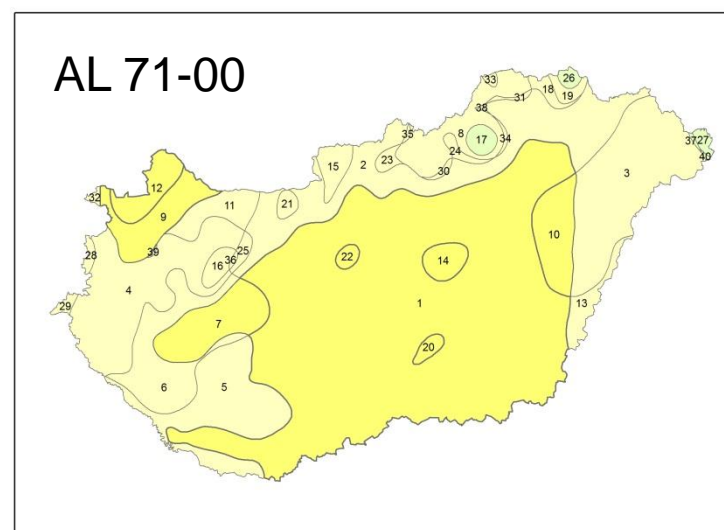
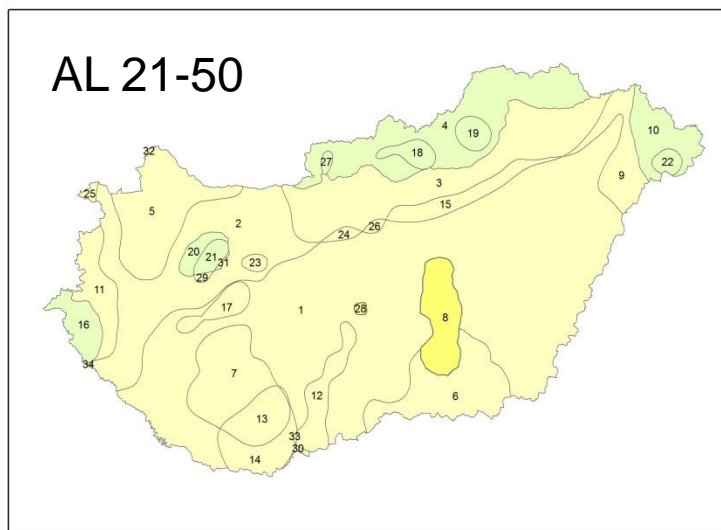
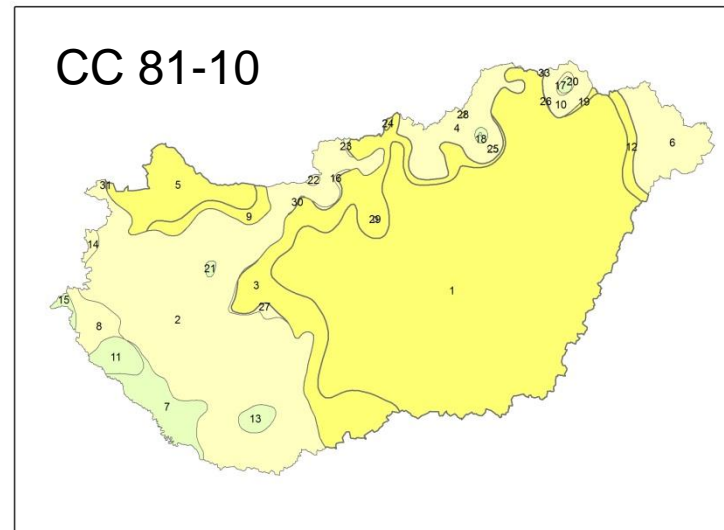
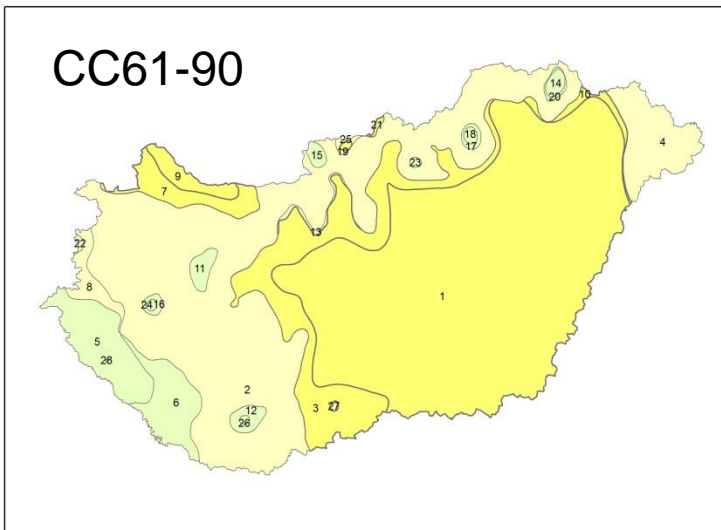
- Homogenizált, interpolált adathalmaz a Kárpát-medencére (JRC, 2010)
- 258 klímaállomás és 727 csapadék mérő állomás adatából (Spinoni, 2013)
- 9 ország Magyarország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Ausztria)
- 0,1° (kb. 10 × 10 km) felbontás
- t °, csapadék, besugárzás, szélesebesség, páratartalom napi adatok 1961-2010 között

Klímazónák lehatárolása

- Thorntwaite (1948) biofizikai klímaosztályozási módszer
- Országos léptékű jellemzésre alkalmas (Szelepcsényi et al. 2009, Ács és Breuer 2012)
- Potenciális evapotranszspiráció és víztelítettség alapján számol
- Minden klímazónára területileg átlagolt napi paraméter idősorokat állítottunk elő

Thorntwaite klímazónák lehatárolása CARPATCLIM 1961-90 és 1981-2010 valamint ALADIN 2021-50 és 2071-2100 klímaátlagokra

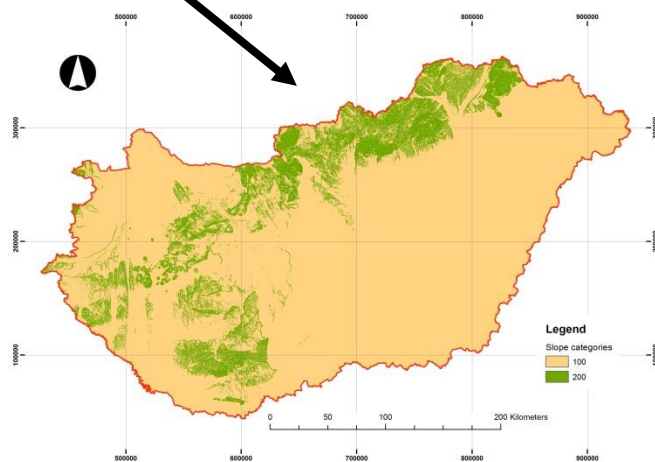
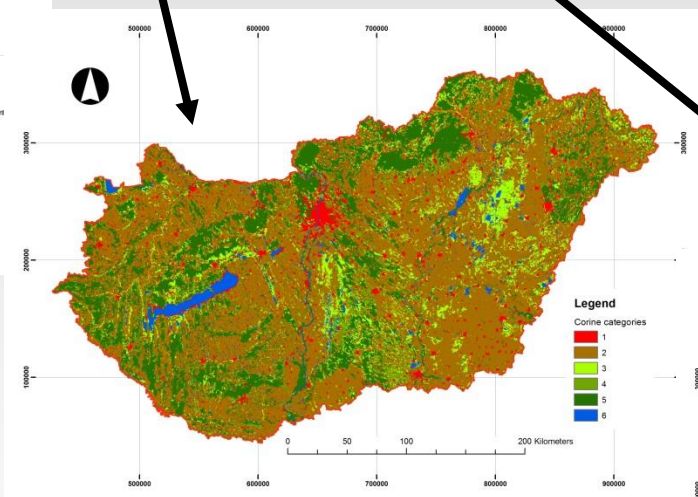
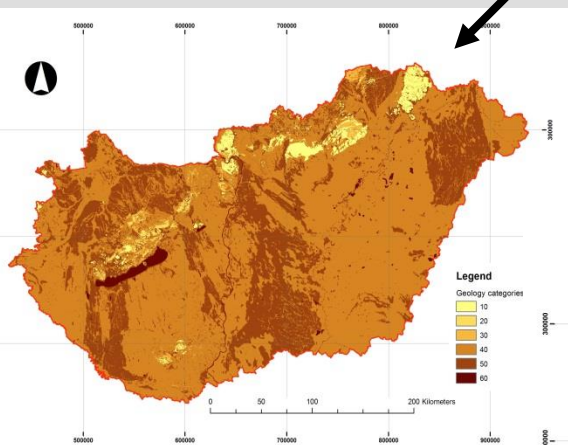

Beszivárgási zónák lehatárolása

Felszíni földtan (6 kategória: hasadozott, dolomit, mészkő, finomszemcsés, középszemcsés, durvaszemcsés)

Területhasználat (6 kategória: Települések, szántó, legelő, gyümölcsös, erdő, víztestek)

- Lejtőszög (2 kategória: 0-5%, >5%)

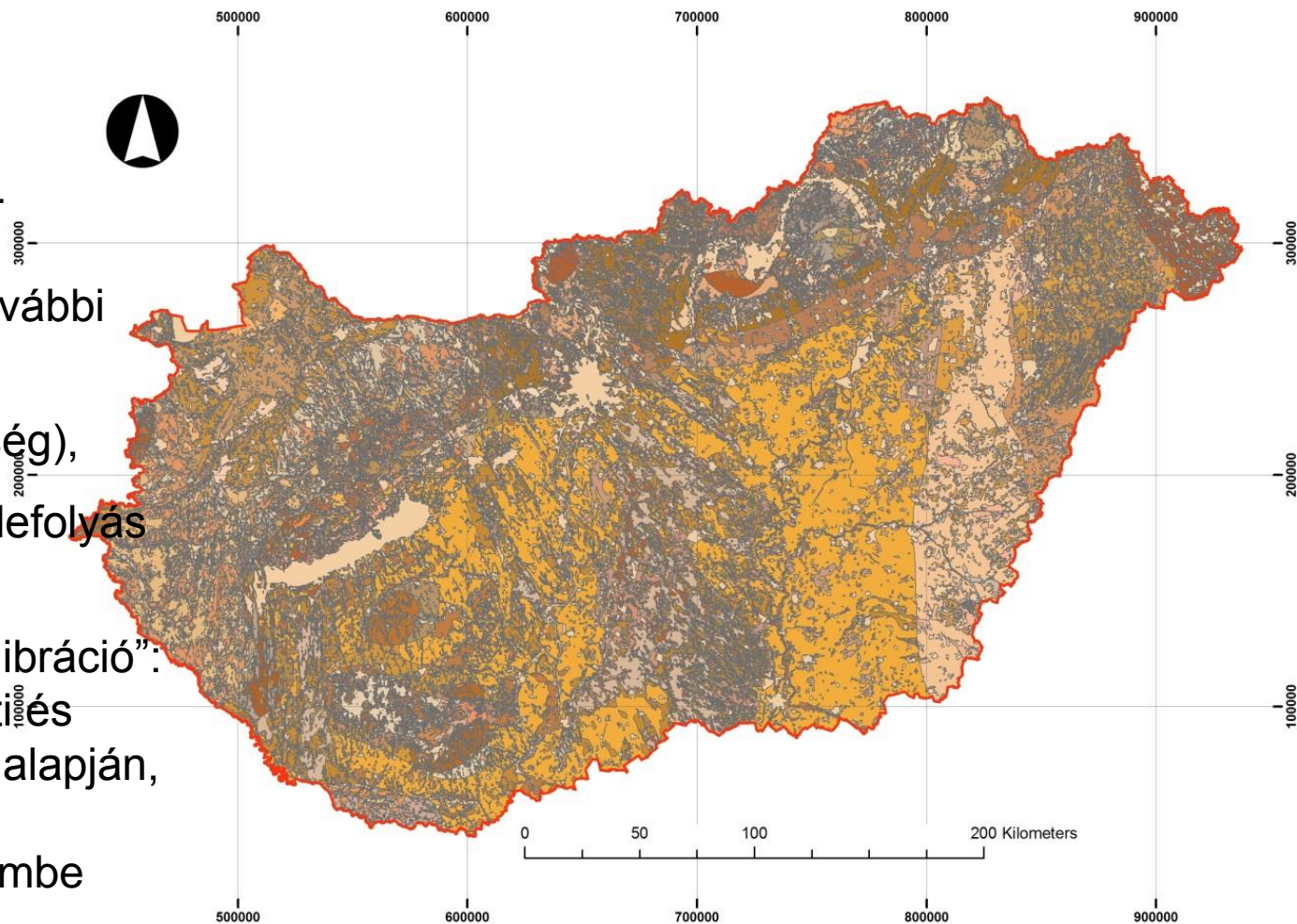

Beszivárgási zónák

Az országos talajvíz-
domborzat
peremfeltételéhez további
egyszerűsítések:

4 talaj, (földtani egység),
4 CN típus, (felszíni lefolyás
meghatározásához).

Durva hangolás, „kalibráció”:
hazai kísérleti területi és
expedíciós mérések alapján,
korábbi modellezési
tapasztalatok figyelembe
vételével.

Beszivárgás modellezés előkészítése

- Analitikus, hidrológiai modellekkel, sok empíriával
- Alkalmazott szoftver: HELP (Schroeder et al. 1994 - USEPA)
- 1D vízmérleg modell a telítetlen zóna szimulációjára.
- Bemenő adatok: Napi csapadék, hőmérséklet, besugárzás, évi szélesség és havi páratartalom → CARPATCLIM-ből klímazónákra átlagolva
- Talajprofilok: geológia, növényborítottság, lejtőszög, vagy CN → Beszivárgási zónákra számítva
- Automatizálás scriptekkel

I. Preparation of ALADIN data for the HELP model

Temperature,
Precipitation,
Global radiation

Input files:

AL**_D_TA_Z.txt
AL**_D_PREC_Z.txt
AL**_D_GR_Z.txt
AL**_M_TA_Z.txt
AL**_M_PREC_Z.txt
poly_grid_AL***_TA_D.txt
poly_grid_AL***_P_D.txt
poly_grid_AL***_GR_D.txt
poly_grid_AL***_TA_M.txt
poly_grid_AL***_P_M.txt

id_mean_AL***.txt
TAmean_identifier.txt
Pmean_identifier.txt
GRmean_identifier.txt

TAmeanX.txt
PmeanX.txt
GRmeanX.txt

AL_Mean.f

AL_Monthly_mean.f

id_monthly_AL***.txt
TAmontly_identifier.txt
Pmonthly_identifier.txt

TA_monthlyX.txt
P_monthlyX.txt

Id_forma_***.txt
TA_identifier_***.txt
PREC_identifier_***.txt
GR_identifier_***.txt
coord_AL_***.txt

format_AL_v1.f
format_AL_v2.f

format_v1.f
format_v2.f

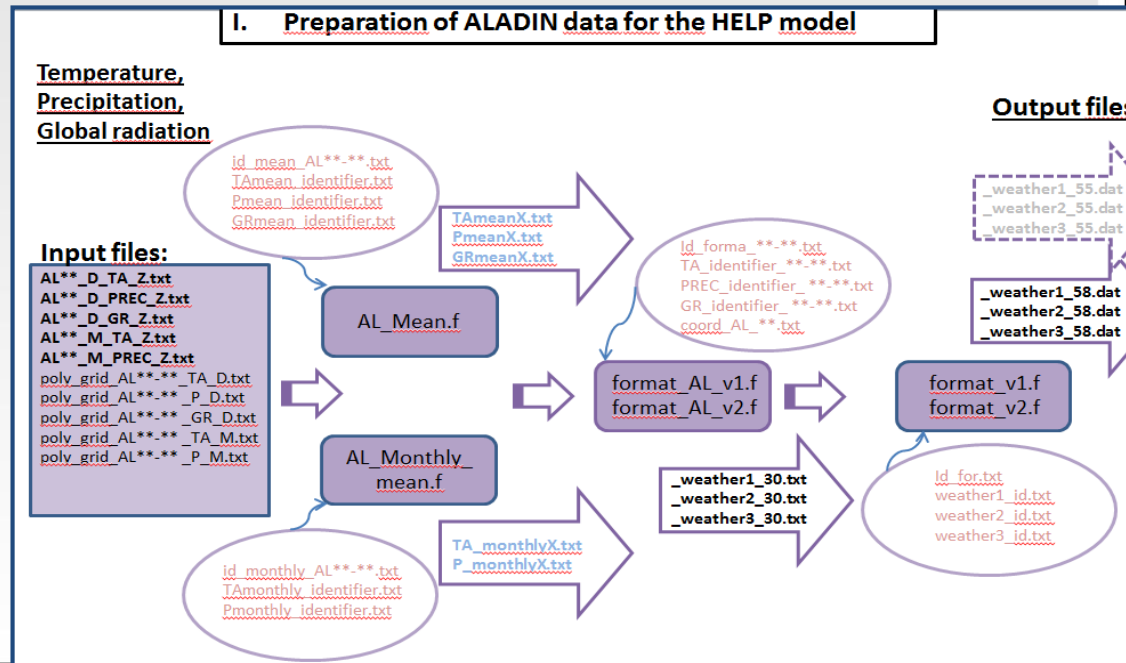
_weather1_30.txt
_weather2_30.txt
_weather3_30.txt

Id_for.txt
weather1_id.txt
weather2_id.txt
weather3_id.txt

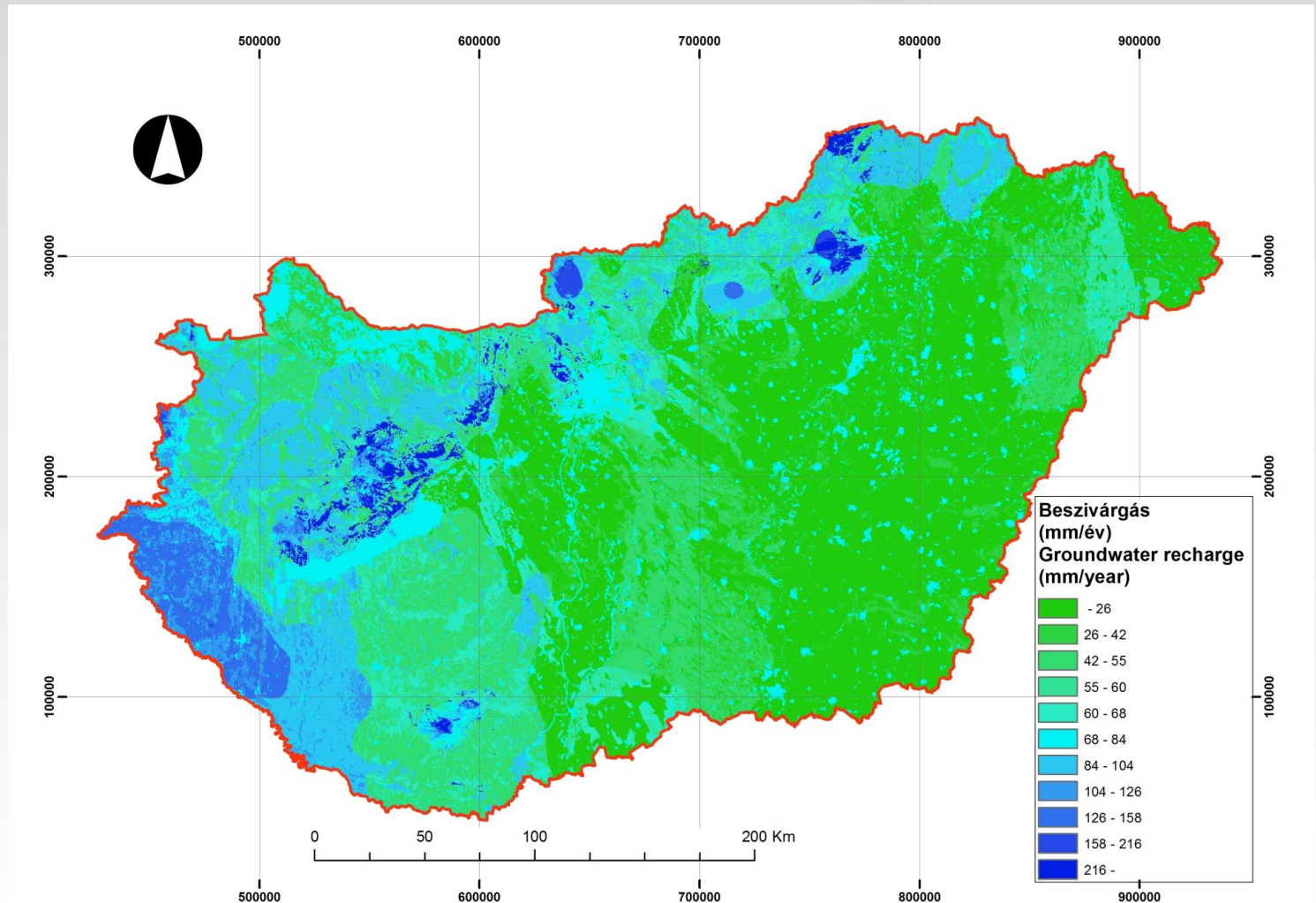
Output files:

_weather1_55.dat
_weather2_55.dat
_weather3_55.dat

_weather1_58.dat
_weather2_58.dat
_weather3_58.dat

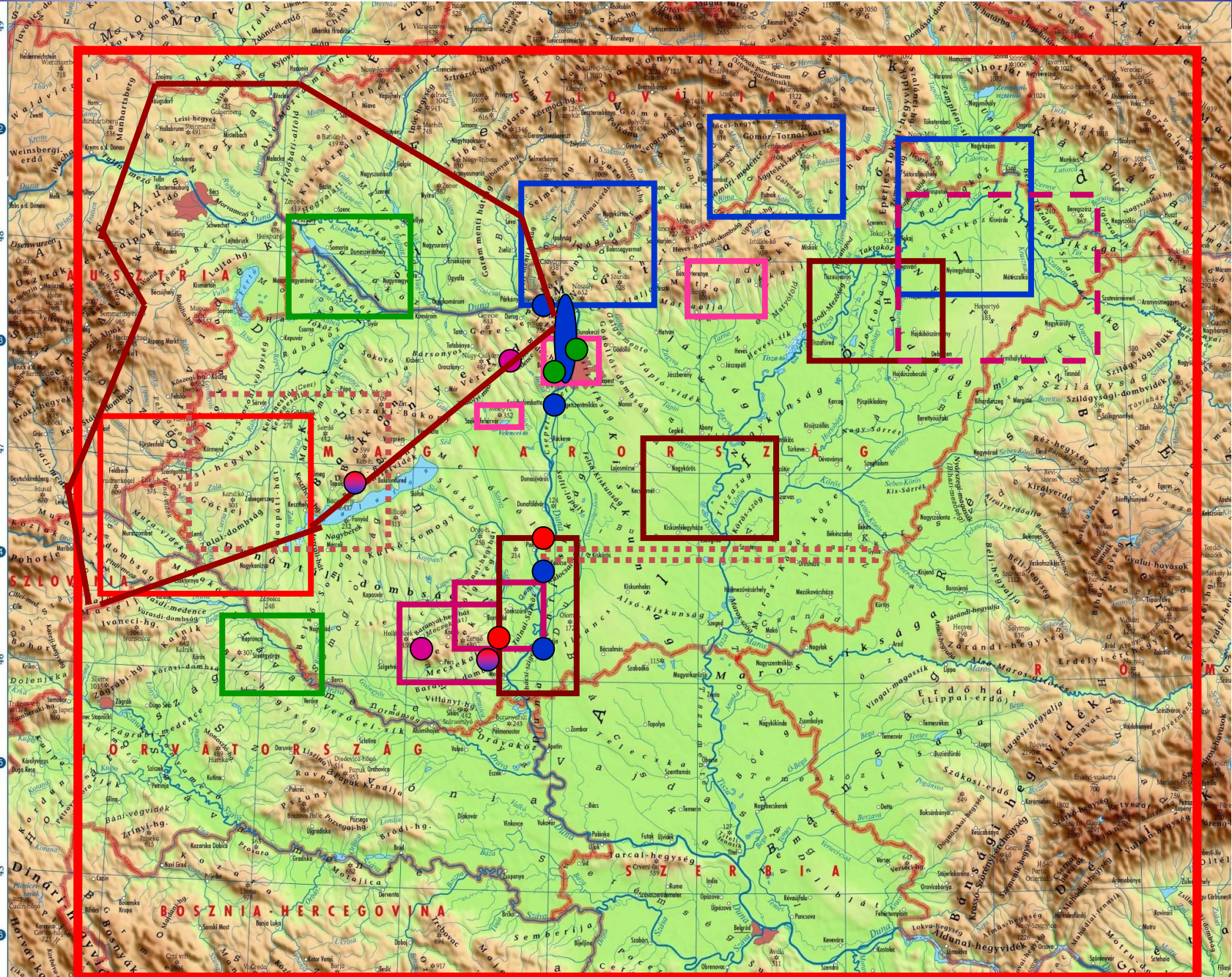

Számított beszivárgás eloszlás 1961-65

Előzmények: eddigi regionális modellfejlesztéseink 1

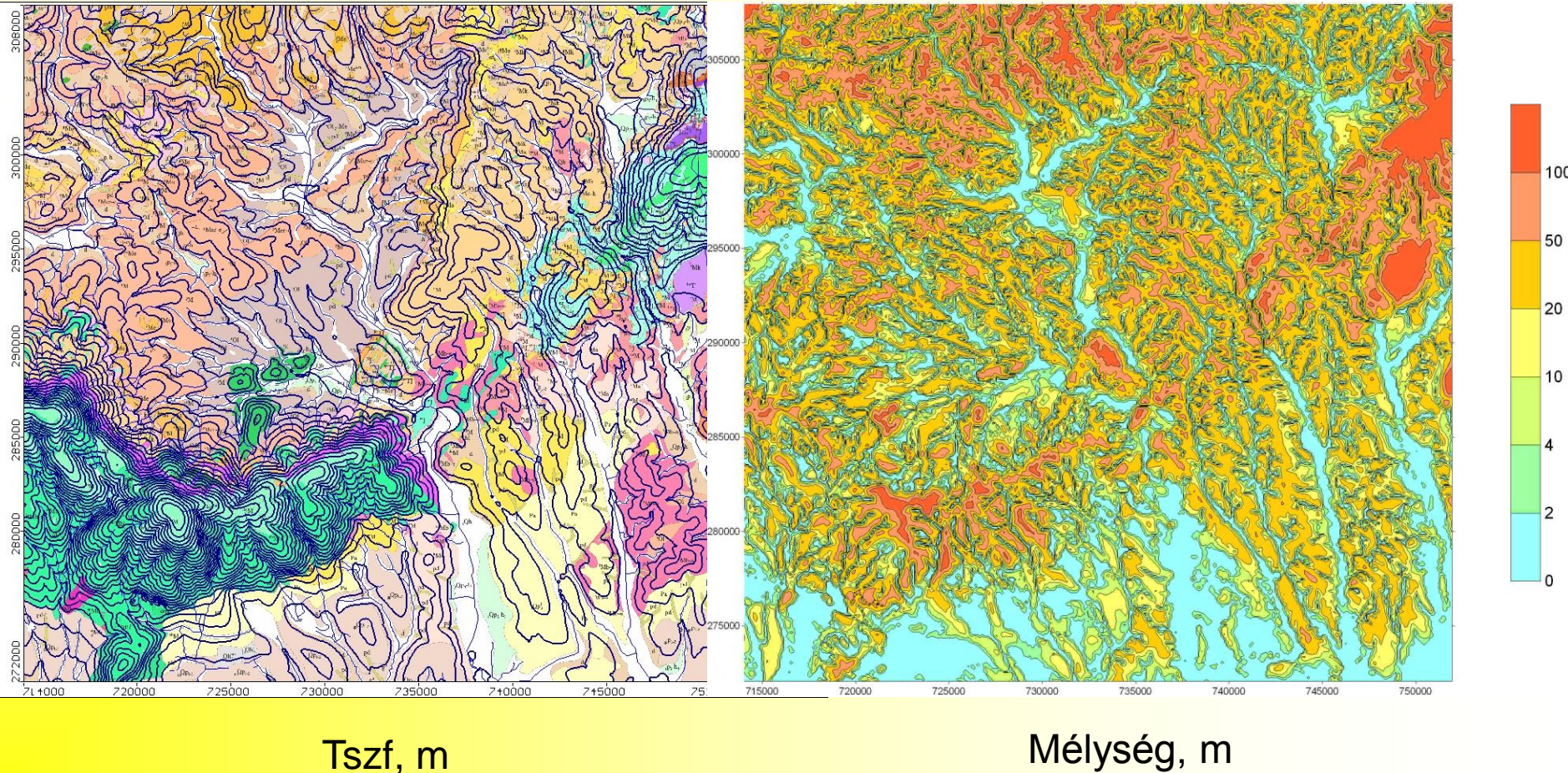

Egyéb állapotértékeléseket támogató modellterveink 2.

Terveztük, hogy a sekély víztestek területére elkészítjük az „intelligens” regionális talajvízdomborzatot, olyan részletességgel, hogy a sekély vízminőségi monitoring-adatok ne csak sztochasztikusan, de fizikai alapon is értékelhetők legyenek.

Példák a Mátra és a Pétervásárai dombvidék környékére számított talajvízszint-térképek

Talajvíz tükör szimulációja, NATÉR projekt

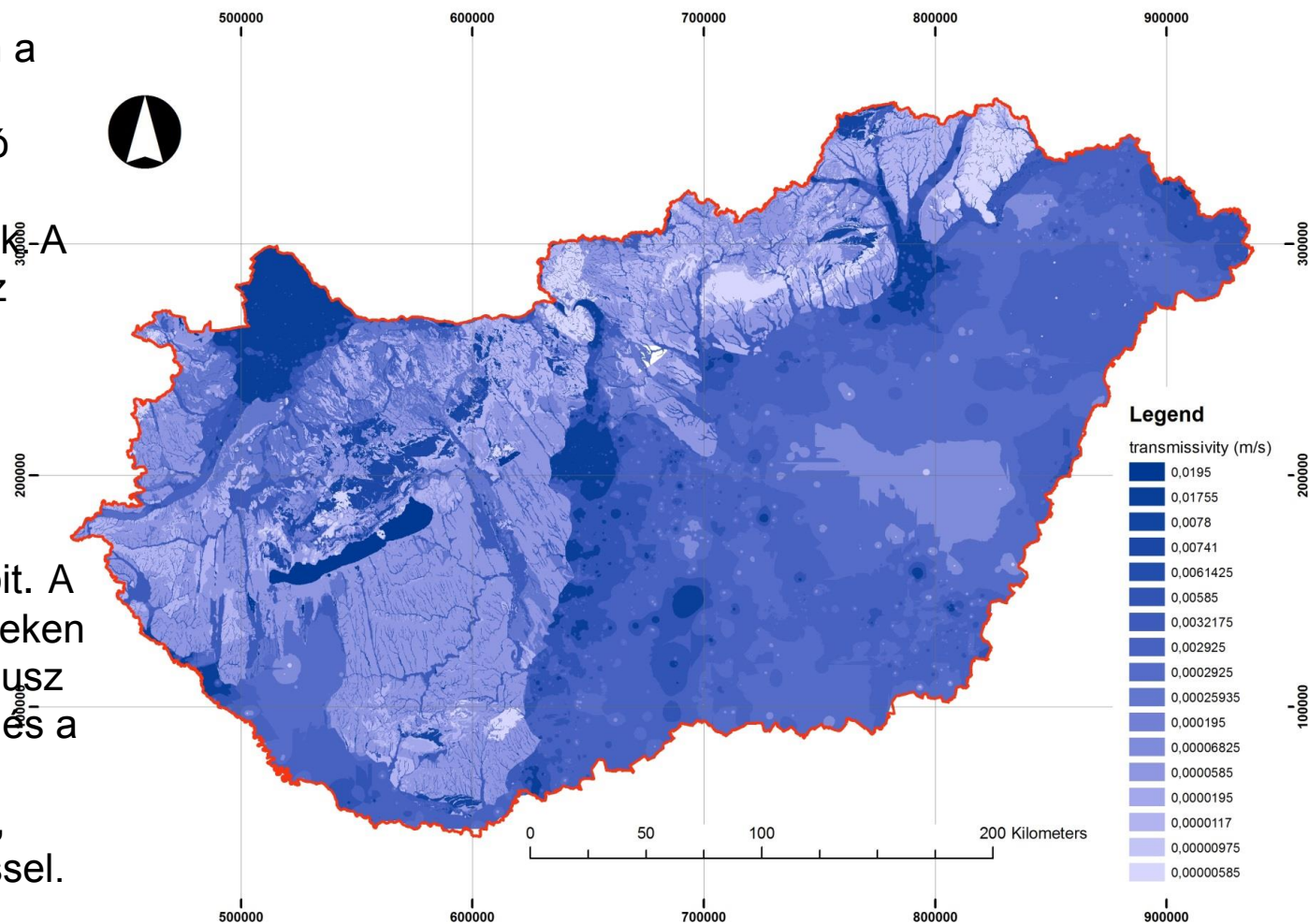

- 2D egyensúlyi numerikus áramlási modell
- Alkalmazott szoftver: VISUAL MODFLOW 4.6
- 2 db modell domén (Ny, K), átfedő tartalommal, érvényességi határ a Duna vonala
- 250 m cellaméret
- Alkalmazott peremfeltételek: Számított beszivárgás, nagy folyók (RIV), szivárgó felszínek (DRAIN) (összevontan tartalmazza a csatornák és a talajvízpárolgások megcsapolásait)
- Kalibrációs adatok: Talajvíz megfigyelő hálózat kútjai (OVF), forrásszintek, felszíni vízfolyások térbeli helyzete, szintjei
- Paraméterzónák: Víztartó típusok, hidrosztratigráfiai egységek
- Kalibráció: Manuális kalibráció az 1961-65 átlagos vízszintekre (zavartalan állapot)
- Scenáriók:
  - CARPATCLIM: 1961-90, 2005-2009 (mért)
  - ALADIN: 1961-90, 2021-2050, 2071-2100 (klímamodell)

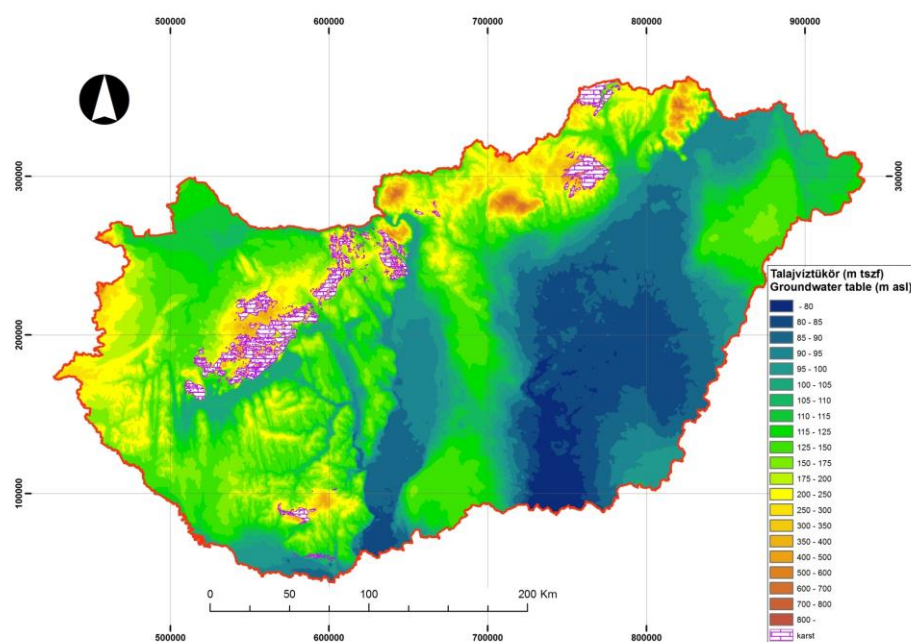
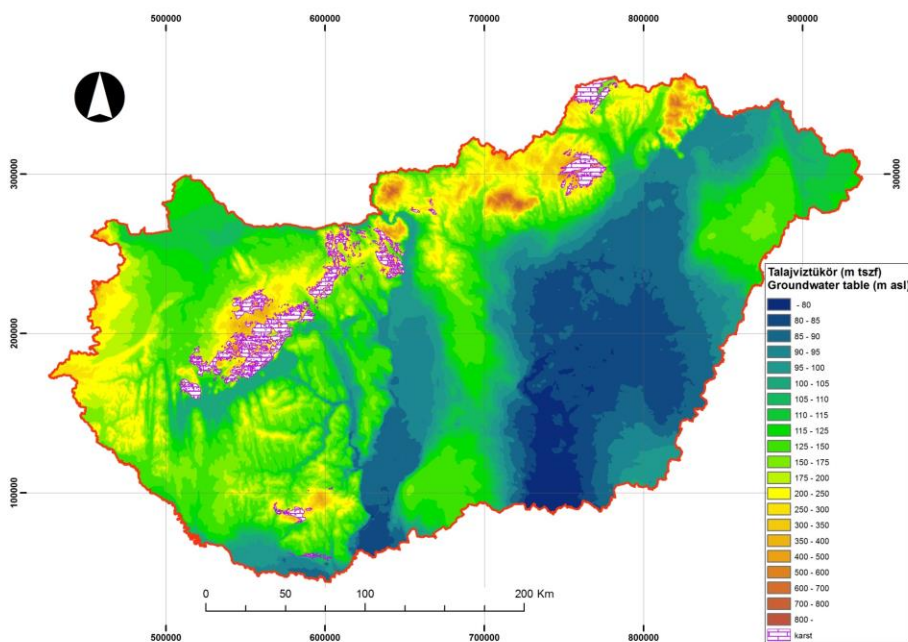
Kalibrált transzmisszivitás eloszlás

A kvarter medenceterületeken a fúrt kutak hidraulikai adataiból számítható szivárgási tényező eloszlását használtuk a modellezés során az 1961-65 évek beszivárgási viszonyaihoz arányosítottuk a hidrosztratigráfiai egységek K-tényezőit. A hegy- és dombvidékeken a fedetlen földtan, plusz holocén allúviumok, és a felső pleisztocén teraszok kompozitja, vízföldtani minősítéssel.

Számított talajvíz- domborzat 1961-65

Számított talajvíz- domborzat 2005-09

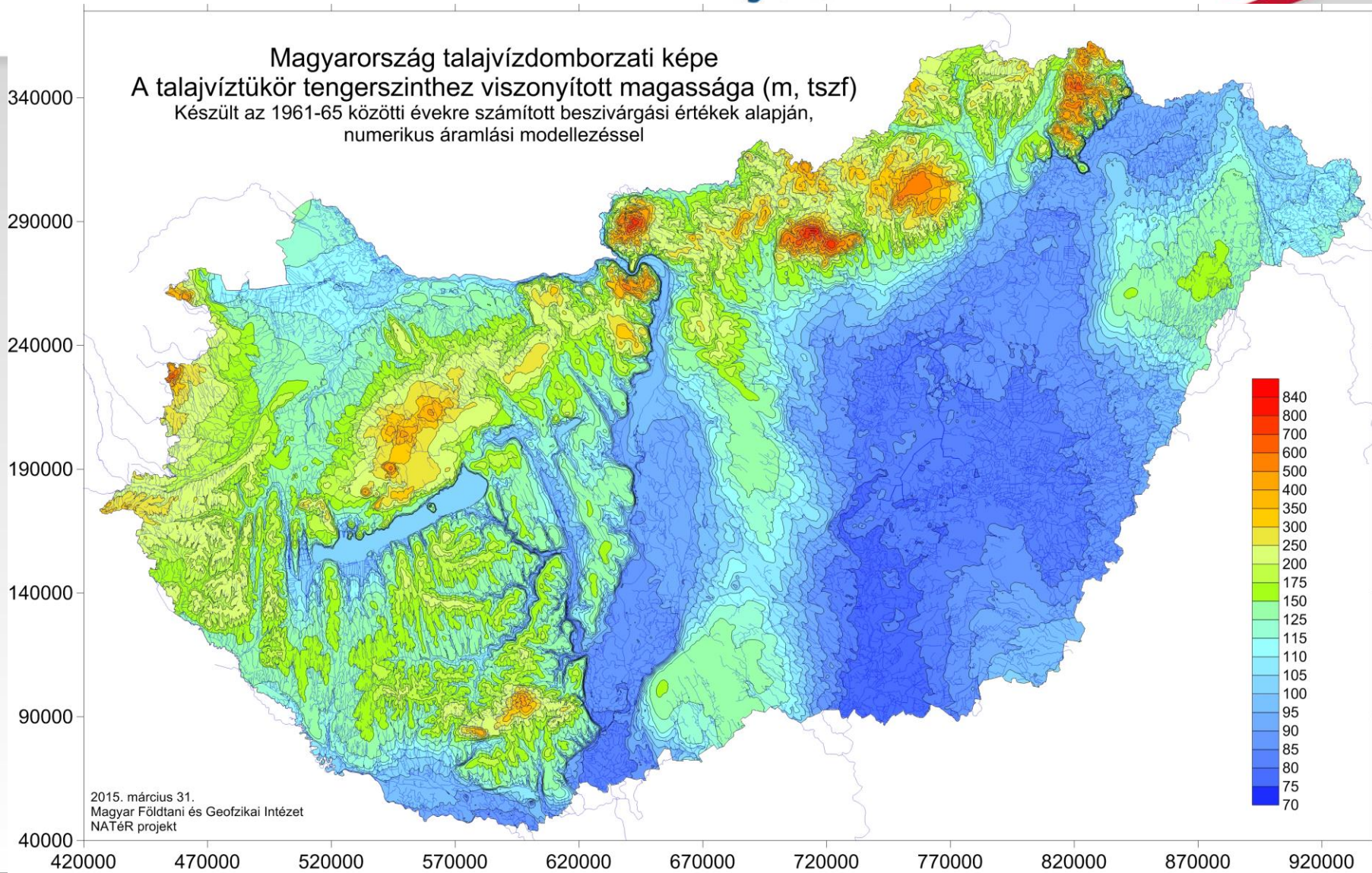

I-GW table elevation map

(termelések hatásaitól mentes)

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

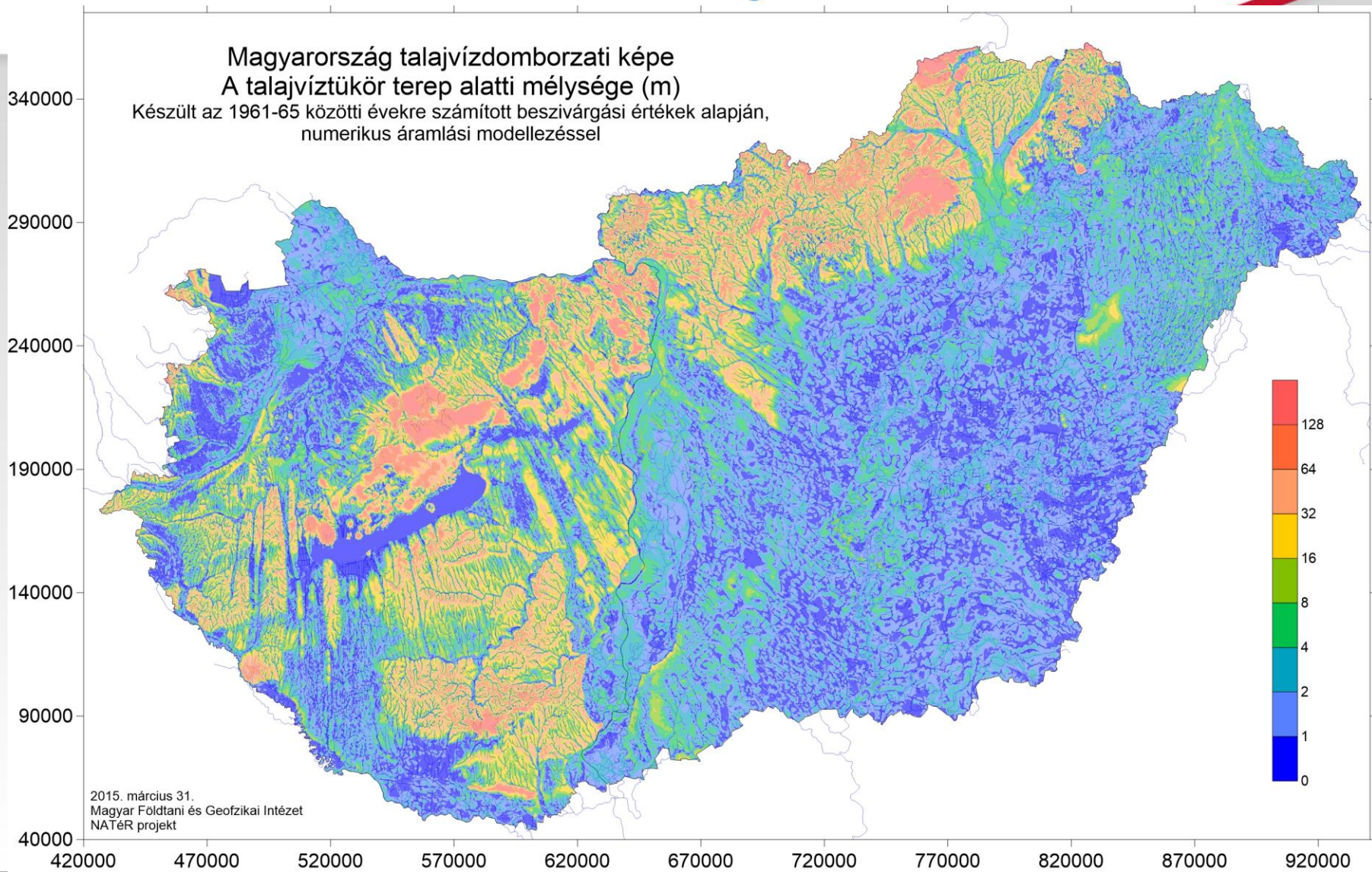

I-GW table depth map

(Termelések hatásaitól mentes)

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

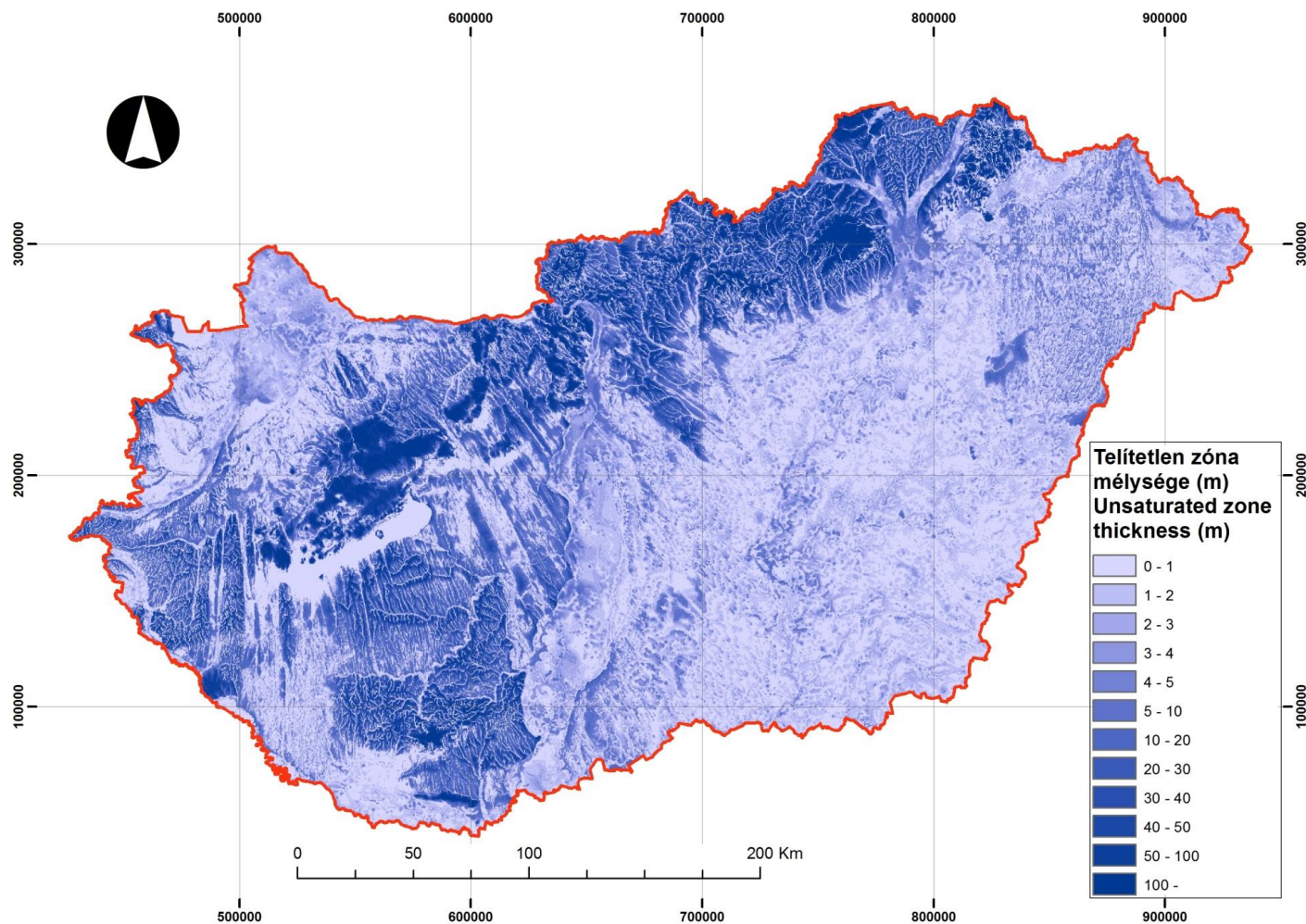
A telítetlen zóna modellezett vastagsága (a talajvíztükör mélysége), termelések nélkül

2005-2009

(a térkép a VKI VGT2 keretében már a termelések hatásaival egészült ki,
3D áramlási modellel)

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

Konklúziók

- Olyan módszertant alakítottunk ki, amelyik
  - alkalmas a mért, illetve modellezett klímaparaméterekből a talajvízszintek, mélységek számítására;
  - Bármilyen méretarányban alkalmazható, az 50 méteres felbontástól;
  - Moduláris felépítésű és rugalmas
  - Reprodukálható, javítható, módosítható
- A módszertant **országos léptékű modellezésre** alkalmaztuk, az eredmények ebben a léptékben értelmezhetőek
- Szimuláltuk a **múltbeli (mért) és jövőbeli (modellezett) klímaváltozás** beszivárgási viszonyokra és talajvíz szintekre gyakorolt hatását is.
- A Th. klímazónákra végzett vizsgálatok mellett **javasolható a víztestekre és azon belül elevációs zónákra** is elvégezni azokat
- **Lokális vizsgálatokhoz**, (pl. a felszín alatti vizektől függő ökoszisztémák értékeléséhez) **nagyobb felbontás és a pontosabb felszíni víz elevációs adatok** szükségesek, a talajvízpárolgás és felszíni vízként távozó vizek megkülönböztetésével.

Produktumok 1:

Olyan alaptérkép-együttes, térinformatikai háttér-csomag, **mely vetületében, részletességében, egymáshoz igazítottságában** mindezidáig a legteljesebb az országban, és amely alapját képezheti lokális, szub-regionális és regionális hidrogeológiai értékeléseknek, modellezéseknek.

1. **Új terepmodell** az MH 1:50 E digitalizált szintvonal-adataiból az ArchHydro lehetőségeivel interpolált új terepmodell, vízhálózat menti felszín-mélyítésekkel (~ stream-carving, ~river burning).
2. az MH 1:50 E digitalizált, vízügy által kiegészített felszíni **vízfolyásrajza, mely harmóniában van a terepmodellel**
3. a Corine LULC térinformatikai rendszer, és az **abból szakértői összevonásokkal** készített változatok

Produkumok 2:

4. Az MFGI hivatalos 1:100E digitalizált **vízföldtani szempontból minősített földtani** térképváltozata, melyet az MH 1:50E terepi és vízrajzi adataival összhangba hoztak
5. Az MFGI 1:100E fedetlen földtani térképváltozata, és a fedett-fedetlen változatokból összeállított **talajvízadó térkép**.
6. A talajvíz tartó **szivárgáshidraulikai paraméter** térképe
7. Az országos talajvíz-domborzati modellezés **módszerfejlesztései, innovatív megoldásai, a kidolgozott, vagy hasznosított modellezési know-how-k, eljárások** szintén fontos termékei a NATÉR projektnek. Másképpen kifejezve: az országos talajvíz-domborzati kép sikeres "előállítás" jól reprezentálja a háttér informatikai termékek használhatóságát, természetesen a hozzáadott hidrogeológusi, meteorológusi szakértői értékekkel együtt.

Köszönöm a figyelmet!

200000

180000

160000

500000

520000

540000

560000

